

BOSHLANG'ICH TA'LIM YO'NALISHI TALABALARIDA ANALITIK FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-NAZARIY ASOSLARI

Amanova Gulxayo Dilmurod qizi

Namangan Davlat Universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'limning "Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi talabalarida analitik fikrlashni rivojlantirishning pedagogik-nazariy asoslari yoritiladi. Unda analitik fikrlash tushunchasining mohiyati, uning kasbiy-pedagogik faoliyatdagi ahamiyati, talabalik davrining psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, analitik fikrlashni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, amaliy topshiriq namunalari hamda baholash mezonlari haqida ilmiy-nazariy ma'lumotlar keng yoritilgan. Maqola yakunida boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida analitik fikrlashni rivojlantirishning dolzarbligi va amaliy ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: analitik fikrlash, boshlang'ich ta'lim yo'nalishi, talaba, kasbiy-pedagogik tafakkur, pedagogik amaliyot, tizimli yondashuv.

Abstract. This article highlights the pedagogical-theoretical foundations of developing analytical thinking among university students majoring in "Primary Education." It analyzes the essence of the concept of analytical thinking, its significance in professional-pedagogical activity, and the psychological characteristics of the student period. The article also provides a comprehensive discussion of the pedagogical conditions for developing this ability, examples of practical tasks, and evaluation criteria. In conclusion, the study substantiates the relevance and practical importance of developing analytical thinking among primary education students.

Keywords: analytical thinking, primary education major, students, professional-pedagogical thinking, pedagogical practice, systems approach.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогико-теоретические основы развития аналитического мышления у студентов, обучающихся по направлению "Начальное образование" в высших учебных заведениях. Анализируется сущность понятия аналитического мышления, его значение в профессионально-педагогической деятельности, а также психологические особенности студенческого возраста. Кроме того, подробно освещаются педагогические условия развития данной способности, примеры практических заданий и критерии оценивания. В заключении обосновывается актуальность и практическая значимость развития аналитического мышления у студентов направления начального образования.

Ключевые слова: аналитическое мышление, направление начального образования, студенты, профессионально-педагогическое мышление, педагогическая практика, системный подход.

Kirish. Zamonaviy dunyoda oliy ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi, nafaqat fan bo'yicha chuqur bilimga, balki mustaqil, tanqidiy va analitik fikrlash qobiliyatiga ham ega bo'lishi lozim. Shu sababli boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida analitik fikrlashni shakllantirish muhim ilmiy va metodik muammolardan biri hisoblanadi .

Zamonaviy ta'lim tizimida ta'lim natijalariga yo'naltirilgan yangi yondashuvning shakllanishi fikrlash kompetensiyalarini asosiy o'rinlarga olib chiqishi bilan izohlanadi. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar kelajakda o'zi ham o'quvchilarda fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishi lozim bo'lgan shaxs sifatida, eng avvalo, o'zida ushbu qobiliyatni yetarli darajada rivojlantirgan bo'lishi zarur. Bu masala nafaqat maktab, balki oliy ta'lim bosqichida ham dolzarbligi ilmiy adabiyotlarda alohida ta'kidlanadi .

Boshlang'ich sinf darsliklaridagi tayanch tushunchalarning zamonaviy talqini o'quvchi fikrlash faoliyatini rivojlantirishning muhim omili sifatida ilmiy adabiyotlarda alohida ko'rsatiladi . O'zbekistonda ham xalq ta'limini rivojlantirish konsepsiyalarida fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishga oid vazifalar belgilangan, biroq amaliyotda bu ko'rsatmalarning pedagogika ta'limi dasturlarida yetarli darajada aks etmaganligi tadqiqotlarda qayd etiladi .

Muammoning dolzarbligi shundadir: amaliyotda ko'pincha talabalar nazariy materialni mexanik ravishda o'zlashtirish bilan cheklanadi, pedagogik vaziyatlarni mustaqil tahlil qilish, sabab-natija bog'lanishlarini aniqlash, muqobil yechimlarni taqqoslash kabi analitik faoliyat turlariga yetarlicha jalb etilmaydi . Mazkur tadqiqotning maqsadi- boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida analitik fikrlashni rivojlantirishning pedagogik nazariy asoslarini tizimli tahlil qilish va ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Analitik fikrlashni rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiyada keng o'rganilgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Xususan, L.S. Vygotskiy tafakkurning ijtimoiy-madaniy tabiatini asoslab, shaxs tafakkurining rivojlanishi ijtimoiy muhit va til orqali amalga oshishini ko'rsatadi [1.95-b].

S.L. Rubinshteyn esa tafakkur operatsiyalari- tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish - o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni chuqur tahlil qilib, ularni yagona psixologik mexanizm sifatida talqin qiladi [2.147b].

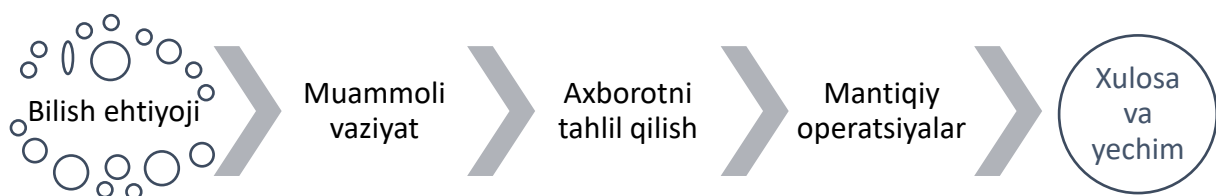
V.V. Davidov nazariy umumlashtirish kontsepsiyasini ishlab chiqib, o'quv faoliyati orqali nazariy tafakkurni shakllantirish g'oyasini asoslaydi [3.204-b]. Ushbu klassik yondashuvlar tafakkurning rivojlanishini alohida, izolyatsiyalangan jarayon emas, balki faoliyat va muloqot orqali shakllanadigan tizimli hodisa sifatida talqin qilish zarurligini ko'rsatadi.

So'nggi yillardagi mahalliy tadqiqotlar boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning dolzarbligini ilmiy asoslab bermoqda [4.343-344-b]. Bir

qator mualliflar mantiqiy masalalar va topshiriqlar tizimidan foydalanishning analitik fikrlashni shakllantirishdagi samaradorligini ko'rsatadi [5,129-133-b]. Shuningdek, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish shart-sharoitlari [7,83-88-b] va boshlang'ich sinflarda matematik masalalar ustida ishlashning tafakkurni rivojlantirishdagi o'rni [9,68-b] alohida tadqiqotlar mavzusiga aylangan. Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, analitik fikrlash — tizimli, bosqichma-bosqich va kasbiy yo'naltirilgan pedagogik ta'sir orqali rivojlantirilishi zarur bo'lgan murakkab kognitiv qobiliyatdir.

Ushbu tadqiqotda sifat yondashuv asosida nazariy tahlil metodi qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida pedagogika va psixologiya sohasidagi mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar qiyosiy o'rganildi, analitik fikrlash tushunchasi sistemali-strukturaviy tahlil orqali tarkibiy komponentlarga ajratib tadqiq etildi [6.51-57-b]. Metodik jihatdan turli nazariy qarashlar [5,68-b], yagona kontseptual modelga birlashtirildi, so'ngra oliy ta'limda qo'llanilayotgan mavjud yondashuvlarning samaradorlik darajasi qiyosiy-pedagogik tahlil orqali baholandi [8.115-b]. Manba sifatida so'nggi yillar ichida nashr etilgan ilmiy maqolalar, hamda "Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturlari tahlil qilindi.

Natijalar. Olib borilgan nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, talaba shaxsidagi analitik fikrlash qobiliyati bu pedagogik hodisa yoki vaziyatni tarkibiy qismlarga ajratish, ular orasidagi bog'lanishlarni aniqlash, sabab-natija munosabatlarini tushunish hamda asoslangan pedagogik xulosa va qaror chiqarish qobiliyatidir .

1.rasm. Analitik fikrlashning rivojlanish bosqichlari

Bu qobiliyat kasbiy vaziyatlarda turlicha namoyon bo'ladi: dars ishlanmasini tahlil qilishda — maqsad, metod va natija o'rtasidagi mosligini baholash ; o'quvchi xatosini tahlil qilishda — xato sababini aniqlash va tuzatish yo'lini topish ; matematik masalalar ustida ishlashda — shartlarni tahlil qilish va yechim strategiyasini asoslash ; pedagogik amaliyotda esa — real dars jarayonini kuzatib, tahlil qilib xulosa chiqarish .

Tahlil shuni ko'rsatadiki, talabalik davri tafakkurning nazariy-mavhum shakli allaqachon shakllangan, ammo kasbiy yo'naltirilgan analitik tafakkur hali rivojlanish jarayonida bo'lgan davr hisoblanadi . Aynan shu davrda talaba nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash, mavhum pedagogik tushunchalarni konkret vaziyatlarga tatbiq etish ko'nikmasini faol egallaydi . Mantiqiy fikrlashning asosiy shakllari — tushuncha, mulohaza va mantiqiy xulosa — o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ham alohida ahamiyat kasb etadi — bunda talabaning hayotiy vaziyatni "fan tilida" ifodalash, natija ustida fikr yuritish va xulosa chiqarish ko'nikmalari markaziy o'rin tutadi .

Tahlil natijasida talabalarda analitik fikrlashni samarali rivojlantirish uchun bir qator pedagogik shart-sharoitlar zarurligi aniqlandi. Bular qatoriga o'quv jarayonini muammoli-tadqiqotchilik asosida tashkil etish ; "Klaster", "Sinkveyn" kabi interfaol metodlardan tizimli foydalanish ; pedagogik amaliyotni nazariya bilan uzviy bog'lash ; mantiqiy masalalar va topshiriqlar tizimidan foydalanish ; kurs ishi va bitiruv malakaviy ishi jarayonida ilmiy-tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirish ; hamda o'qituvchining o'zi analitik-tizimli fikrlash metodologiyasini namunaviy qo'llay olishi kiradi [5.68-b].

Nazariy tahlil asosida amaliy topshiriq turlarini ham tizimlashtirish mumkin bo'ldi:

Dars ishlanmasi tahlili
• Maqsad-metod-natija mosligini baholash uchun
Matnli matematik masala tahlili
• Taqqoslash va sabab-natija bog'lanishini aniqlash ko'nikmasini rivojlantirish uchun
Tayanch tushunchalar bilan ishlash
• Mantiqiy fikrlash shakllarini mustahkamlash uchun
Mantiqiy masala yechish
• tahlil-taqqoslash-umumlashtirish operatsiyalarini birgalikda mashq qildirish uchun
Pedagogik vaziyat tahlili
• Muammoni aniqlash va yechim topish maqsadida

2.rasm.Amaliy topshiriq turlari va qo'llanilishi.

Bunday topshiriqlarning tizimli qo'llanilishi talabada nafaqat nazariy bilim, balki amaliy-kasbiy fikrlash ko'nikmasini shakllantiradi, chunki ular real pedagogik amaliyotda duch keladigan vaziyatlarga o'xshash modellashtiriladi .

Shuningdek, mavjud tadqiqotlar tahlili asosida talabalar analitik fikrlashini uch darajaga — reproduktiv, qisman-mustaqil va ijodiy-mustaqil darajalarga — ajratish mumkinligi nazariy jihatdan asoslandi . Bu darajalashtirish kelgusi empirik tadqiqotlar uchun diagnostika asosi bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Muhokama.Tadqiqot natijalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'lim talabalarida analitik fikrlashni rivojlantirish alohida fan doirasida emas, balki butun o'quv jarayoni davomida, ayniqsa pedagogik amaliyot bilan uzviy bog'liq holda tizimli tashkil etilishi lozim . Bu xulosa shuni ko'rsatadiki, talaba faqat nazariy bilim oluvchi emas, balki kelajakdagi kasbiy faoliyati uchun tahliliy ko'nikmalarni faol shakllantiruvchi subyekt sifatida qaralishi kerak .

Analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantirish faqat "Pedagogika" yoki "Psixologiya" singari nazariy fanlar doirasida emas, balki xususiy metodikalar (masalan, "Boshlang'ich matematika o'qitish metodikasi", "Ona tili o'qitish metodikasi") darslarida ham amalga oshirilishi lozim , aynan shu fanlarda doirasida talaba nazariyani amaliyotga tatbiq etish tajribasini oladi . Bu fikr fanlararo integratsiyaning muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari mavjud ilmiy adabiyotlarda ilgari surilgan fikrlar bilan ham mos keladi- mavjud amaliyotda ko'pincha reproduktiv (ma'ruza-konspekt asosidagi) o'qitish shakllari ustunlik qilishi bir qator tadqiqotlarda tanqid qilinadi, bu esa case-study, loyiha faoliyati va amaliyot-yo'naltirilgan topshiriqlarning kengroq joriy etilishi zarurligini tasdiqlaydi. Muhokama natijalari analitik fikrlashni rivojlantirishning nafaqat yordamchi vosita, balki bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini shakllantiruvchi asosiy didaktik yo'nalishlardan biri ekanligini tasdiqlaydi.

Xulosa va takliflar. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida analitik fikrlashni rivojlantirish — ularning kasbiy tayyorgarligining muhim tarkibiy qismi bo'lib, bu jarayon nazariya va amaliyotning uzviy bog'liqligi, muammoli-tadqiqotchilik yondashuvi hamda tizimli pedagogik ta'sir asosida tashkil etilishi lozim.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni ilgari surish mumkin: birinchidan, mantiqiy topshiriqlar va pedagogik keys-vaziyatlarni o'quv dasturlariga tizimli ravishda kiritish zarur; ikkinchidan, analitik fikrlashni rivojlantiruvchi maxsus o'quv-uslubiy majmualar ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir; uchinchidan, professor-o'qituvchilarning o'zlarini interfaol va zamonaviy muammoli ta'lim metodlariga o'qitish bo'yicha malaka oshirish tashkil etilishi lozim; to'rtinchidan, pedagogik amaliyotni nazariy fanlar bilan uzviy bog'lovchi hisobot-tahlil topshiriqlari joriy etilishi kerak; beshinchidan, analitik fikrlash darajalarini aniqlash uchun ishlab chiqilgan mezonlar asosida kengusi tadqiqotlarda empirik-eksperimental tekshiruv o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir. Umuman olganda, ushbu takliflar boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining kasbiy-analitik tayyorgarligini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Vygotskiy L.S. Mishlenie i rech. - M.: Pedagogika, 1934.
2. Rubinshteyn S.L. Osnovi obshey psixologii. - SPb.: Piter, 2000.
3. Davidov V.V. Vidi obsheniya v obuchenii. - M.: Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii, 2000.
4. Toshtemirova O.I. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishlari talabalarida tafakkurni rivojlantirish dolzarbligi / Oriens.uz konferensiya materiallari, 2025. B. 443-445.
5. Ona tili ta'limi jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlashini shakllantirish texnologiyalari / CAJEI (Central Asian Journal of Education and Innovation), 2026.
6. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy masalalar yordamida tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirish // Xorijiy lingvistika va lingvodidaktika jurnali, Andijon davlat pedagogika instituti, Maxsus son 3 (2026). B. 51-57.
7. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish shart-sharoitlari / Zenodo, 2024. B. 83-88.
8. Hakimova N.S., Qo'shshiyeva D.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish usullari / "Ta'lim transformatsiyasi" ilmiy-metodik jurnali, Buxoro davlat pedagogika instituti, 2026, 2-son. — B. 116.

9. Hakimova M.H., Latipova O.Y. Boshlang'ich sinflarda masalalar ustida ishlashning umumiy jihatlari / "Ta'lim transformatsiyasi" ilmiy-metodik jurnali, Buxoro davlat pedagogika instituti. — B. 68.

10. Mamadalieva N.B. Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan darsliklardagi tayanch tushunchalarning zamonaviy talqini — o'quvchi fikrlash faoliyatini rivojlantirishning omili sifatida/ NamDU ilmiy jurnali, 2024, 4-son.